

Att återskapa en kultur- och bildskatt – Del 3 Förslag till variantindelning av korten från F.W.H. & Co

I tidigare artiklar har Bengt E W Andersson presenterat FWH-serien och arbetet med att återskapa serien. Föreliggande artikel bygger på ett samarbete mellan Bengt E W Andersson och Lars Axelsson, båda från Kungsängen, med att systematisera variationen bland FWH-korten. I en särskild artikel belyser Lars variationen med kort från hans samlarområde Norrland.

1. Inledning

I artikel 1 i Skillingtrycket nr 4 – 2003 beskrevs olika utredningsvägar för att få fram information om förlaget F.W.H.&Co (Fritz Wictor Hasselblad & Co grundat 1841, Göteborg), som i början av 1900-talet gav ut en numrerad serie av vykort med motiv från hela landet. Grundserien har motivnummer och motivtext i röd färg.

Bild 1. No. 124. Visby. Krutttornet

I artikel 2 i Skillingtrycket nr 2 – 2004 fokuserades själva serien, vilka nummer den omfattar, spridningen över landet, olika typer av motiv etc. En viktig pusselbit för att kunna återge alla nummer och motivtexter var att en priskurant från mars 1903 återfanns. Efter publiceringen av artikeln har äldre priskuranter återfunnits med hjälp av Kungliga Biblioteket. Några av de uppgifter som finns i artikel 2 kommer att justeras till följd av nya fakta från kuranterna.

I föreliggande artikel redovisar vi ett förslag till indelning av FWH-korten i varianter. Vi vill inte använda begreppen delserie etc. i detta fall eftersom begreppet serie kan ge uppfattningen att FWH-korten från början producerades på ett medvetet sätt i olika delserier. Vi tror inte så var fallet, p.g.a. att så många aktörer var inblandade i produktionsprocessen och därmed kunde påverka den slutliga utformningen av korten. Det är dock helt klart att F.W.H. & Co står bakom numreringen av motiven, vilket framkommer av att förlaget undertecknar priskuranten från september 1902. För övriga priskuranter står G. & H.H., dvs svågern till F.W.H..

Indelningen i varianter kan användas på flera olika sätt:

- För samlare av varianter och skillnader på korten.
- För att bättre förstå olika aktörers inflytande på vykortets slutliga utseende
- För att få information om FWH:s nätverk av företag och deras affärsidéer för vykortsförsäljningen.

2. Allmänt om varianter och skillnader bland ”FWH-korten”

Under arbetet med att återskapa grundserien, med förlagsuppgiften F.W.H.&Co och nummer samt motivtext, har andra kort, uppenbarligen nära relaterade till grundserien, dykt upp, t.ex. kort där förlagstexten saknas eller annat förlagsnamn finns. Vidare finns en variation i hur bildsidan ser ut, t.ex bild med skarp kant (ram) eller bild med en oskarp övergång till övrig yta (tonar ut). Den som skapade bildsidan bör därvid ha haft inflytande över bildens layout. Adressidans utseende varierar också. Ett och samma kort kan även se olika ut beroende på skillnader mellan omtryckningar, dvs. originalen skiljer sig åt i olika tryckupplagor. Vidare kan sättaren vid ena tryckningen låta F.W.H.&Co få ett något större mellanrum mellan bokstäverna jämfört med sättningen vid en annan omtryckning. Slutligen kan skillnader uppstå i själva tryckprocessen, t.ex. att papper hamnar snett i tryckpressen, att färgtoningen blir olika, att korten skärs till olika storlek på bredden och höjden. Det är således ett flertal aktörer inblandade i produktionen av vykort: fotografen, förlaget/beställaren, den som ordnar bilden i tryckeriet, sättaren, tryckaren, skäraren ev. flera. Sammantaget leder detta till en omfattande variation i serien.

3. Förslag till indelningsgrunder av FWH-korten

I utgångsläget fanns ett större antal fotografier, kanske ett 1000-tal, troligtvis tagna av Nils Bouveng för F.W.H.&Co:s räkning¹. Dessa original användes sedan för vykortproduktion av F.W.H. & Co., men även av andra förlag nära relaterade till Hasselblad.

1) Indelning efter uppgift om förlag

Vi föreslår att den första indelningen av FWH-kort bör ske efter förekomst av förlagsuppgifter (förlagstext finns, förlagstext finns inte). Följande uppgifter om förlag tas med:

¹ Av F.W.H. & Co jubileumsskrift från 1941 framgår att förlaget anställde Nils Bouveng som fotograf.

- **F.W.H.**-korten finns dels med förlagstexten F.W.H. & Co, dels utan förlagstext. Det senare gäller kort med nummer i serien (1 - 1087).
- **G.&H.H.** Svågarna till F.W.H. svarade för själva försäljningen av vykortet. Ibland förekommer deras firmanamn på vykortet. Numrering kan saknas.
- **S. & Co.** F.W.H. & Co hade tidiga både sociala kontakter och affärskontakter med Scholander & Co i Stockholm². S. & Co sålde redan 1892 på uppdrag av F.W.H. & Co fotografiska artiklar. År 1905 ombildades affären till AB Hasselblad-Scholander. År 1920 gick firman upp i Hasselblads Fotografiska AB, Göteborg. Tydligt sålde S. & Co Hasselblads vykort från 1902 och framåt och återfinns med firmabeteckningen på några vykort med nummer, i samtliga fall med Stockholmsmotiv.
- **Auktoriserad serie Skansen.** I priskuranten över nummer i serien anges att 2001 – 2012 har särskilda Skansenmotiv. Några sådana kort har vi inte återfunnit. Istället finns en särskild serie benämnd "Auktoriserad serie" med nummer från 1 till 20. Nummer 1 – 12 har identiskt samma motivtext som i priskuranten. Adressidan är även typisk för Hasselbladskorten. Det är högst troligt att Nordiska Museet beställde Skansenkortet och därvid angav att det ska stå Auktoriserad serie³.
- **J.D.S.J.** Detta förlag har använt ca 100 motiv i nummerserien till en egen serie med nummer mellan 1 och 100. F.n. är högsta identifierade kort nr 98. Kortet är ovanliga och endast ca 40 kort har återfunnits. Tyvärr har vi inte fått uppgifter om vad förlagsnamnet står för och förlagets relation till Hasselblad.
- **Pellerin.** Margarinföretaget Pellerin, Göteborg, har använt ett färre antal motiv i nummerserien för att göra reklam för sina produkter. Detta sker genom att en liten reklamruta finns inlagd i bilden. Totalt finns 8 sådana "reklamkort" återfunna.
- **Missionsbokhandeln, Östersund.** Även Missionsbokhandeln har utnyttjat några motiv i serien. Det rör sig åtminstone om ett med motiv från Jämtland och ett från Medelpad (bägge motiven från Indalsälvens dalgång).
- **Th. Landbergs Bokhandel, Rättvik.** Ett kort har återfunnits - nummer 263 Rättvik.

² Paul M Gustafsson, Solna, har bidragit med uppgifter om sambandet mellan F. W. H. & Co och S. & Co, samt om Nordiska Museets vykortsserie "Auktoriserad serie"...

³ ibid

Bild 2. Kollage över förlagsbeteckningar

2) Indelning efter uppgift om nummer före motivtexten

Uppenbarligen prövade F. W. H. & Co en vykortproduktion under hösten 1901. Dessa kort skiljer sig något åt från layouten på senare utgivna kort. Bl.a. saknas nummer före motivtexten, texten kan vara svart, adressidan har nästan alltid posthorn i ramen. I början av januari 1902, eller möjligen i slutet av 1901⁴, har korten fått en mer permanent layout. Av priskuranterna från GHH/FWH framgår att arbetet med nummerserien gick successivt. I mars 1902 är högsta numret 344, i september är högsta numret 1087, i januari 1903 har numererade Skansenkort tillkommit. Vi föreslår att den andra indelningsgrunden är efter förekomst av nummer före motivtexten. Den indelningsgrunden gör att man kan särskilja de tidiga testkortet från de slutliga korten.

⁴ Vissa uppgifter gör gällande att numererade kort funnits i slutet av 1901. Vi har dock inte sett sådana kort.

3) Indelning efter bildens kolorering

Till övervägande delen har "FWH-korten" svartvita bilder. I testserien före 1902 finns enbart svartvita motiv. I priskuranten från september 1902, som återfanns efter förra artikeln, anges "de med * försedda numren finnas även kolorerade". F.n har ca 120 olika kolorerade kort återfunnits. Det är fler än vad som anges i kuranterna. Fortfarande är det oklart varför vissa kort även skulle finnas kolorerade. Förmodligen ansåg man dessa kort som speciella eller särskilt vackra. De kolorerade korten finns i två mycket olika varianter. Den ena varianten har en relativt mjuk kolorering närmast att likna vid vattenfärg. Den andra varianten, som är mer ovanlig, har skarpare färger, ofta med inslag av brandgult, och med en helt egen variant av adressida. Vi föreslår att den tredje indelningsgrunden är bildens koloreringen: ej kolorerad

(som naturligtvis kan variera i färgton, t.ex. dragning åt grått, svart, brunt, grönt, blått etc), normalcolorerad samt specialcolorerad.

Bild 3. St. Pauli kyrka. Göteborg
(ej nummer, skarp bildkant)

Bild 4. No. 175. Malmö. Pauli kyrkan
(nummer, oskarp bildkant). Obs. det unika utseendet
med bl. a. nummer och motivbenämning upptill.

4) Indelning efter bildens övergång till omgivande yta, t.ex. till meddelandeytan

Bilden har antingen en skarp övergång till omgivande ytan, vilket medför att bildsidan liknar en tavla med ram. Eller så har bilden en oskarp övergång till ytan i övrigt på bildsidan. Ofta fyller då bilden upp hela kortet utom mot ytan för meddelandet. Det är vanligare att FWH-korten från 1901 och de lägre numren har en bild med oskarp övergång till meddelandeytan, medan kort med högre nummer som regel har ett tavelliknande utseende. Det innebär också att ett och samma nummer kan ha båda varianterna – skarp respektive ej skarp bildkant. Det är oklart varför man varierade bildens presentation på detta sätt. Med utfallande motiv kan, vid miss i skärningen, en del av bredvid-liggande vykortets motiv komma med. Kanske var det denna anledning som kom det tavelliknande kortet att överväga? Vi föreslår att den fjärde indelningsgrunden är bildens kant: oskarp, skarp.

5) Indelning efter adressidans utseende

Även adressidans utformning skiljer sig åt. Variationen finns i ramen, utseendet på BREFKORT och CARTE

Adressida typ A – Posthorn i ramen

Ram Dubbla ramlinjer kring posthorn och tre kronor. Mönsterenhet består av tre kronor och två posthorn med munstyckena mot varandra. Posthorn i hörnen. Rundade yttre ramhörn och raka inre ramhörn.

BREFKORT teckensnitt: antikva utan skuggning

CARTE POSTALE med parentes

Adressrader med ledtext i skrivstil.

Adressida typ B – Ram med klöver, BREFKORT i mager stil

Ram Dubbla ramlinjer kring treklöver i hjärtan. Mönsterenheten består av en treklöver i hjärtformad omramning. Treklöverns utformning i hörnen ger spetsiga hörn.

BREFKORT teckensnitt: normal linjär

CARTE POSTALE utan parentes

Adressrader med ledtext i skrivstil

Adressida typ C – Ram med klöver, BREFKORT i fet stil

Ram som typ B

BREFKORT teckensnitt: fet linjär

CARTE POSTALE med parentes

Adressrader utan ledtext

Adressida typ D – Klöver i ramen, skuggat BREFKORT

Ram Som B

BREFKORT teckensnitt: skuggad antikva

CARTE POSTALE utan parentes.

Adressrader med ledtext i skrivstil.

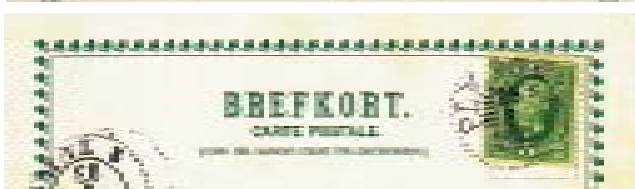
Adressida typ E – Ram av klöver, utan yttre ramlinje, skuggat smalt BREFKORT (förekommer endast med bildsida i starka färger)

Ram Yttre ramlinje saknas. Ramen består av treklöver med stjälk.

BREFKORT teckensnitt: skuggad antikva

CARTE POSTALE utan parentes.

Adressrader med ledtext i skrivstil.

4. Indelning av FWH-korten i varianter

Genom att kombinera de fem indelningsgrunderna får vi ett stort antal varianter av FWH-korten. Vissa varianter har vi återfunnit, för andra saknas det ännu kort som visar om varianten existerar. Vi inbjuder samlare/säljare att se efter om de har saknade varianter och höra av sig till oss.

Vårt förslag till indelningsgrund ger totalt 36 varianter per förlagstext. Vi har hittills 9 olika förlagsuppgifter, vilket innebär att det teoretiskt kan finnas 324 varianter. Observera att vi därvid låter bokstavsbezeichnung för en adressida bli en del av variantnumret, t.ex. 1A, 1B, 1C etc för att särskilja dem.

Nr	2. Numrering av motiv	3. Bildens kolorering	4. Bildens övergång	5. Typ av adressida
1	Ej nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, C, D
2	Ej nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, C, D
3	Ej nummer	Normalkolorerad	Oskarp	A, B, C, D
4	Ej nummer	Normalkolorerad	Skarp	A, B, C, D
5	Ej nummer	Specialkolorerad	Oskarp	E
6	Ej nummer	Specialkolorerad	Skarp	E
7	Nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, C, D
8	Nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, C, D
9	Nummer	Normalkolorerad	Oskarp	A, B, C, D
10	Nummer	Normalkolorerad	Skarp	A, B, C, D
11	Nummer	Specialkolorerad	Oskarp	E
12	Nummer	Specialkolorerad	Skarp	E

I tabellerna på följande sida tar vi endast upp hittills återfunna varianter, totalt 49 (ca 15 % av maxiantalet varianter), för kort med olika förlagstexter. Variantnumret från maxitabellen ovan återfinns efter förlagsuppgiftens nummer (1-9). Fler varianter kan föras in i tabellerna i takt med att nya kort återfinns.

I. Varianter med förlagsuppgifter som har en direkt relation till F.W.H. &Co.

Variant	1. Förlagstext	2. Numrering av motiv	3. Bildens kolorering	4. Bildens övergång	5. Typ av adressida
1.1	F.W.H. & Co	Ej nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A
1.2	F.W.H. & Co	Ej nummer	Ej kolorerad	Skarp	A
1.7	F.W.H. & Co	Nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, D
1.8	F.W.H. & Co	Nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, D,
1.9	F.W.H. & Co	Nummer	Normalkolorerad	Oskarp	A, C, D
1.10	F.W.H. & Co	Nummer	Normalkolorerad	Skarp	B, D
1.11	F.W.H. & Co	Nummer	Specialkolorerad	Oskarp	E
1.12	F.W.H. & Co	Nummer	Specialkolorerad	Skarp	E
2.1	Ej förlagstext	Ej nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, D
2.7	Ej förlagstext	Nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, C, D
2.8	Ej förlagstext	Nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, C, D
2.9	Ej förlagstext	Nummer	Normalkolorerad	Oskarp	B
2.10	Ej förlagstext	Nummer	Normalkolorerad	Skarp	B
3.1	G. & H.H.	Ej nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, C, D
3.2	G. & H.H.	Ej nummer	Ej kolorerad	Skarp	A
3.7	G. & H.H.	Nummer (spridda nummer)	Ej kolorerad	Oskarp	C
3.8	G. & H.H.	Nummer (spridda nummer)	Ej kolorerad	Skarp	C
3.9	G. & H.H.	Nummer (spridda nummer)	Normalkolorerad	Oskarp	C
4.7	S. & Co	Nummer (fåtal spridda nummer)	Ej kolorerad	Oskarp	B
4.8	S. & Co	Nummer (fåtal spridda nummer)	Ej kolorerad	Skarp	B

II. Varianter med förlagsuppgifter som har en indirekt koppling till F.W.H. &Co. Nämda förlag har troligtvis fått tillåtelse att utnyttja vissa motiv i den numrerade serien till att skapa egna serier, ibland med egna nummer.

Variant	1. Förlagstext	2. Numrering av motiv	3. Bildens kolorering	4. Bildens övergång	5. Typ av adressida
5.7	Auktoriserad serie Skansen	Nummer (särskilda nr 1-20)	Ej kolorerad	Oskarp	B
5.8	Auktoriserad serie Skansen	Nummer (särskilda nr 1-20)	Ej kolorerad	Skarp	B, D
6.7	J.D.S.J	Nummer (särskilda nr 1 - 98)	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, D
6.8	J.D.S.J.	Nummer (särskilda nr 1 - 98)	Ej kolorerad	Skarp	B
6.9	J.D.S.J.	Nummer (särskilda nr 1 - 98)	Normalkolorerad	Oskarp	A
7.1	Ej förlagstext Pellerinreklam i bild	Ej nummer	Ej kolorerad	Oskarp	D
7.2	Ej förlagstext Pellerinreklam i bild	Ej nummer	Ej kolorerad	Skarp	D
8.1	Missions- bokhandeln, Östersund	Ej nummer (enstaka)	Ej kolorerad	Oskarp	B, D
9.7	Th. Landbergs Bokhandel, Rättvik	Nummer (endast Rättvik No. 263)	Ej kolorerad	Oskarp	C

Vissa varianter är vanligare än andra. Inte förvånande är detta de vi kallar för de ursprungliga varianterna. Dessa varianter står för mer än 80% av alla s.k. FWH-kort. Ett exempel är Bild 5. No. 136. Visby „Apoteket”

1.7	F.W.H. & Co	Nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, D
1.8	F.W.H. & Co	Nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, D,
2.7	Ej förlagstext	Nummer	Ej kolorerad	Oskarp	A, B, C, D
2.8	Ej förlagstext	Nummer	Ej kolorerad	Skarp	A, B, C, D

Andra varianter är synnerligen ovanliga och har endast återfunnits i 1 ex. vardera. Se bild 6. No. 263 Rättvik.

1.10	F.W.H. & Co	Nummer	Normalkolorerad	Skarp	B
5.2	Auktoriserad serie Skansen	Nummer (särskilda nr 1-20)	Ej kolorerad	Skarp	D
9.7	Th. Landbergs Bokhandel, Rättvik	Nummer (endast 263)	Ej kolorerad	Oskarp	C

5. Skillnader i ett och samma kort inom en variant

Inledningsvis nämndes att skillnader kan uppstå vid omtryckningen av ett och samma kort inom en variant. Denna artikel skulle bli alltför omfattande med en beskrivning av alla dessa skillnader:

- No. eller N:o före numret
- Ordföljd och stavning hos motivtexten, ordmellanrum och placering av eventuella punkter samt användning av olika typer av apostrofer
- Förlagstextens och motivtextens placering vertikalt och horisontellt samt inbördes avstånd
- Motivtexten placering i förhållande till bilden – utanför, delvis eller helt inne i bilden
- Färg och storlek på texten
- Färg på adressidans ram, text etc. (svart, grön, gulgrön, svartgrön)
- Bildsnittet, dvs. hur mycket av motivet som finns med på den tryckta bilden
- Den ottryckta ytans höjd under motivet (resp. vid sidan av kort med skarp motivkant)
- Bildens respektive adressidans centrering
- Färgtoning då kortet inte är kolorerat
- Papperets styvhet, vithet, snedskärning
- Adressidan rättvänd i förhållande till bildsidan eller ”upp och ned”
- Samma skador i adressidans ram eller olika skador (= olika tryckoriginal för adressidan).

Bild 5. No 136. Visby Apoteket

Vi ger här ett exempel på skillnader inom den vanligt förekommande varianten 1.7.A (se Bild 5 till höger), som vi betraktar som den ursprungliga serien för de numererade FWH-korten:

Bild 6. No 263. Rättvik. Turisthotellen
Förlag Th Landberg Bokhandel, Rättvik

Förlagstext F. W. H. & Co; No. 136 Visby. ”Apoteket”; Ej kolorerad bild; Oskarp övergång till meddelandeytan; Adressidan av typ A (ram med posthorn).

Åtminstone följande skillnader har uppstått vid omtryckningen av detta kort:

- olika typer av apostrofer kring Apoteket, dels svensk variant, dels tysk variant,
- olika avstånd i höjdd mellan förlagstext och motivtext
- motivtexten ibland nästan inne i bilden, ibland längre ned
- bilden placerad olika i höjdd
- olika färgtoningar (kolla)
- olika tryckoriginal för adressidans typ A

Den efterföljande artikeln om Jämtlandskorten kan ses som exempel på dels vilka förlagsbeteckningar som finns där, dels bildens kolorering och inramning, dels adressidans utformning och de specifika skillnader som finns av varje kort. Mer om skillnader kommer i ytterligare artiklar.

6. Avslutning

Eftersom det finns en sådan variationsrikedom av FWH-kort finns det olika möjligheter till indelningsgrunder för varianter. Vi välkomnar alla synpunkter på vårt förslag. Det kommer förmodligen att dyka upp mer eller mindre avvikande FWH-kort som kan leda till att delar av indelningen kan behöva justeras. Det vi övervägt mest är hur vi ska hantera skillnader i motivtexten. Vi har således valt att inte ha skillnader i motivtexten i förslaget till variantindelning. Istället får variationen i motivtext, stående/liggande motiv, bildens centrering, adressidans centrering, tryckets färgtoning, papperstyp etc. kommenteras när man diskuterar skillnader mellan flera kort inom samma variant. Vår förhoppning är att ni som

har tillgång till FWH-kort jämför dessa med varianterna ovan och om ni har någon variant som inte finns med, hör av er till oss.

Vi vill passa på att tacka följande personer som generöst lämnat bidrag till bilddatabasen med FWH-kort: Paul Gustafsson, Göran Heitz, Tommy Revai, Karl-Erik André, Karl-Erik Gustafsson, Marcus Kolskog, Urban Bokén, Stig Nilsson, Sören Nilsson, Bo Andersson, Jan-Erik Eriksén, Bernt Gustin, Leif Svensson, Roy Danielsson, Bertil Littmar, Björn Lundin, Allan Ohlsson, Arne Ekström och Magnus Callmyr. Paul Gustafsson har även gett synpunkter på utkast till artikeln.

Bengt E W Andersson
Rumbastigen 17
196 38 Kungsängen
08-581 751 43 (kväll)
070 306 53 99
bengt@gamlavykort.nu

Lars Axelsson
Box 2074
196 02 Kungsängen
08-581 703 28 (kväll)
070 681 37 92
l.axel@telia.com